

Защо едни от първите ръкописни български истории са създадени от монаси? (пр. Паисий Хилендарски, Спиридон Габровски)

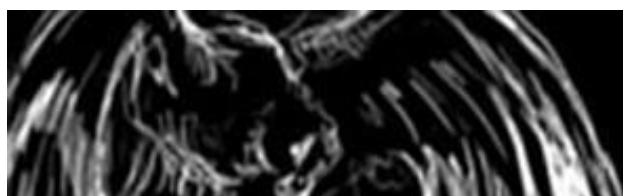
Автор: Магдалена Джунова

В разработката си ще разгледам причините, които са довели до написването на първите български ръкописни истории от монаси.

Българите губят най-ценното си притежание – своята политическа самостоятелност, изразена в държавните им граници на картата на Средновековна Европа. С това се променя целият им бит и космос, но свързващото звено между миналото и бъдещето е вярата и Църквата. Силната религиозност е характерна за тези векове, но на българска територия има по-различна функция – съхраняване на българските обичаи, нрави и традиции, силната връзка между индивидите на общностно ниво и сплотяването им в едно цяло, сливането с народния живот и ръководната роля като антипод на всичко османско и чуждо.



Йеросимонах Спиридаон – История во кратце о болгарском народе славянском



"На нож!"
"Трагедия и слава"

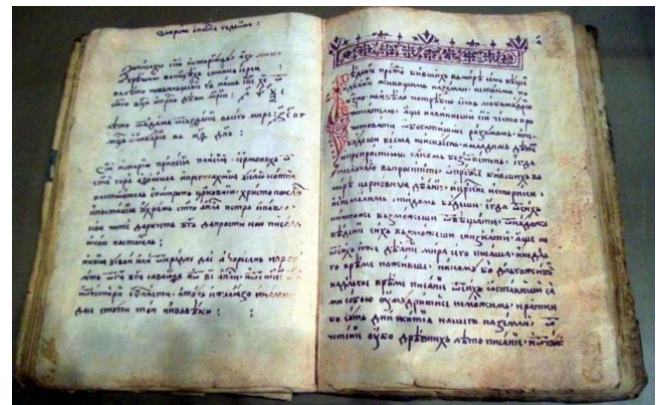
DVD

купи

Основните произведения, на чиято база ще се аргументирам, са „История славянобългарская“ от 1762 г. на Паисий Хилендарски, Анонимната зографска история в препис от 1785 г. и „История во кратце о болгарском народе словенском“ от 1792 г. на Спиридон Йеросимонах. Общото между тях е, че са писани в един период – втората половина на XVIII век, и че авторите им са монаси. Дали това е съвпадение или има обективни предпоставки? За отговора на този въпрос ще разгледам условията на създаването на историите, използваните източници и биографични данни за авторите.

Споменът за миналото величие на българите, за тяхната силна и най-важното – самостоятелна – държава, се предава от уста на уста в местните предания и легенди, което го прави неустойчив на време и силно изменчив. Разбира се, той поддържа народното самосъзнание и усещането за принадлежност към една земя, към родовата община. Но целта на първите написани български истории е да се засили, осъзнае и при необходимост – да се създаде чувство за принадлежност към народността. Тази потребност може да бъде осъзната само от хора, отделили се от всекидневните проблеми или по-точно казано – тези, които виждат нуждата от промяна и пътищата, по които тя може да се случи. Паисий Хилендарски намира общите символи в славното минало, православната християнска религия и в езика, смесица от говоримите диалекти и църковно-славянския език.

Важни за отбелязване са готовността и бързото възприемане на написаните истории, нещо немислимо в днешно време. В голяма степен причините за това са две. Първата е, че винаги по-малко ученият човек изпитва непреодолимо възхищение спрямо този, който знае повече от него, като дори не е необходимо да го разбира напълно. Втората, както вече стана въпрос, е свързана с онароднената църква, засилваща връзката на свещениците с техните енорияши. Традиционен е авторитетът на духовниците сред обществото, което ги възприема като символ на идеята за вяра и народност. Християнските православни обреди са част от живота на вярващия от деня на раждането му чак до смъртта. Затова доверието и влиянието, получавани от всички, които са по-близо до Бога, е огромно.



Паисий Хилендарски - История славянобългарска

Пример можем да открием в разпространението на Паисиевата история, което той прави чрез странстване по българската земя, свързано с таксидиотската си дейност, и чрез връзките, създадени с поклонниците в Света гора преди години. Друг фактор, който показва силната връзка между българските градове и манастирите, е наличието на метоси. Зографския и Хилендарския манастир имат метоси в градовете Габрово, Враца, Видин, Котел, Панагюрище, Копривщица, София, Самоков и Банско. Така се упражнява взаимното влияние на монасите и жителите на градовете, които обменяли опит и идеи от всички краища на страната, въпреки трудностите при комуникация в тази епоха.

Основната причина за това, създаването на първите ръкописни истории да е от монаси се корени в грамотността им, защото именно духовенството е било най-образованият слой на българското население. Паисий в своята „История“ казва, че не е учил граматика и политика (светски науки), но очевидно това не му е попречило да пише и чете на български, както – и да използва източници на чужди езици.

Неправилно е да се слагат под общ знаменател образоваността на низшето духовенство в лицето на енорийските свещеници и това на монасите. Нуждата от подобряване на образованието била навременно задоволена с откриването на Атонската

академия през 1752 г. с помощта на цариградския патриарх Кирил и игумена на Ватопадския манастир Методий, под наставленията на прочутия гръцки учен Евгениос Вулгарис. В нея са се преподавали светски дисциплини, под влияние от просвещенските идеи, идващи от Запад. Няма сведения Паисий да е учил в нея, но косвено е бил повлиян от нейното съществуване.

По-голямата част от българските деца в периода на османското владичество са познавали единствено семейната среда като средство и място на изграждането си като личности. До семейното огнище са били разяснявани въпроси, свързани с морала, обществото и държавата, но – пречупени през призмата на закостеняло патриархалното; думата на бащата е имала тежестта на закон. Всички опити за изява и разграничаване от общоприетите норми и порядки са били строго порицавани, което водело до прекратяване на личностното и общественото желание за развитие и промяна. Единствената налична форма на образование, което е могло да се получи извън дома, е било образованието, получавано в килийното училище. Там се обучават малко на брой ученици, с насоченост към свещеническото поприще или като „даскали и граматичи“, разбирали като учени хора. Основно се заучавали пасажи или целият текст от Часослов, Псалтир и Аполстол – изцяло богослужебна литература, без никак-

ва насоченост към ежедневните нужди на учениците. Нивото на образованост на енорийското духовенство не е било достатъчно високо, като влияние върху това оказвал и производът на обучаващите се.

Най-активните книжовни центрове са светогорските манастири „Зограф“ и „Хилендар“, както – и Рилският манастир. Причина за водещата им роля може да се открие в техния статут на ставропигиални манастири, т. е. – те са под прякото управление на висшата духовна власт (Патриаршията), като това им носи по-голяма самостоятелност и повече привилегии. Пример за привилегирования статут на Рилския манастир можем да видим в султанския ферман на Баязид I от 1519 г., чрез който манастирът се освобождава от плащането на данъка десятък (юшур). В течение на времето отмяната или намаляването на процента на изплащане на определен данък се променят, но тенденцията, наложена още от средновековните български управници за облагодетелстван статут, се запазва и при султанската власт.

Друг важен фактор е наличието на литература, намираща се в богатите манастирски библиотеки. Освен със запазването на старинни преписи, в манастирските скрипториуми се извършва и преписваческа дейност. Тези функции са запазени още от средновековието и дават известна сигурност, че знанието на древните

няма да се изгуби. Това са единствените места за създаване на книги, тъй като през XVIII век по българските земи няма печатници. В манастирите се намират и необходимите материали и суровини – пера, мастило, хартия – скъпоструващи и недостъпни за раетското население. Влиянието на този фактор можем да проследим в процеса на писането на историите.

Източниците, които използва Паисий Хилендарски, са както чужди, така и домашни. Вторите са грамотите на българските царе, с които се дава или се (пре)потвърждава собствеността на даден манастир върху имот. Такива грамоти са например Ватопедската и Дубровнишката грамота на Иван Асен II, Виргинската грамота на Константин Тих-Асен, Мрачката грамота на Иван Александър, Рилската и Витошката на Иван Шишман... Друг тип използвана литература са житията на българските духовници – Кирил и Методий, Иван Рилски, Иларион Мъгленски, Петка Търновска, патриарх Евтимий и др. Основната функция на оскъдните домашни извори е потвърждение или опровергаване на информацията, намерена в чуждите, при които трябва да се взима под внимание произхода и нагласата на авторите им към българския народ. Основните чужди трудове, на които е базирана „История славянобългарска“, са тези на римския кардинал Цезар Бароний и на дубровнишкия абат Мавро Орбини. „Деяния церковная и гарждан-

ская“ на Цезар Бароний е използвана в руски превод, като от нея Паисий черпи вдъхновение за героизма на българските воители, доказан с цената на саможертви в борбата срещу външните неприятели. „Il regno degli slavi“ или „Царството на славяните“ е използвана в славяноруски превод от 1722 г. Главата „Собрание историческое о королевстве болгарском народа словянскаго“ се използвани имената на царете с цел разширяване на представата за славянския род. Други чужди източници са Григорий Цамблак, Константин Костенечки с житието на сръбския деспот Стефан Лазаревич, хрониката на Теофан Изповедник, „Отговорите на папа Николай I на запитванията на българите“, руската „Кормчая книга“ и родословието на сръбските крале в „Стематография“ на Павел Витязович-Ритер в превод на Христофор Жерафович.



Йеросимонах Спиридон Габровски;

Спиридон Йеросимонах също из-

ползва Цезар Бароний, Зографската и Паисиевата история. Други негови източници са руския епископ Дмитрий Ростовски с „Летопис“ или „Четилинеи“, византийския историк Йоан Зонара в славянски препис, славянския предговор на Пролога, житие на Григорий Синаит от Калист Цариградски.

Интересен момент за разпространението на „История славянобългарска“ е службата на Паисий Хилендарски като таксидиот – скитащ монах, който събира помощи за манастира. Това му позволява по-голяма подвижност в границите на Османската империя, от манастир на маснастир за събиране на средства, и го прави по-осведомен за духовното и битийното състоянието на българите, обитаващи цялата имперска територия. За Спиридон Габровски се знае, че с цел духовно усъвършенстване напуска Света гора, следвайки учителя си Паисий Величковски, като се установява в манастира в Нямец в Молдавия.

„Зографската българска история“ или „История вкратце о болгарословенском народе“ не е възникнала самостоятелно и няма оригинален характер. Най-вероятно е съкратена и адаптирана версия на Паисиевата чернова, останала в Зографския манастир. Нейният автор е неизвестен монах, поради което не могат да се правят заключения върху неговите качества и приносът му върху написаната история.

Биографичните бележки на двамата автори – Спиридон Йеросимонах и Паисий Хилендарски – разкриват средата, от която те произхождат, дават бегли подробности за живота им преди тяхното замонашаване, за манастирите, в които са били, и съответно – за влиянията, на които са били подложени там. Всичко това влияе върху светогледа им, идейните им трансформации и мисията, която си поставят и реализират чрез своите истории.

Спиридон Йеромонах е роден в Габрово. Пребивава във влашко-молдовските манастири „Драгомирна“, „Секул“ и „Нямц“, а също – и в Рилския манастир. Използва Паисиевата история, Зографската история, руски превод на Цезар Бароний, „Световна хроника“ на Йоан Зонара, житието на Григорий Синаит от Калист I Константинополски, „За буквите“ от Черноризец Храбър като източници. Той е ученик и сподвижник на Паисий Величковски и участник в неговата филологико-аскетична школа.

Неговата история е по-прецизна от тази на Паисий и не завършва с падането на Константинопол в ръцете на османските турци през 1453 г., а продължава до 1789 г. и управлението на султан Селим III, т.е. – до момента на завършването на труда. Прави множество преводи на богослужбени книги от гръцки на славянски.



Паисий Хилендарски.



Изпрати твой материал
за сп. "Българска Наука"

admin@nauka.bg

Паисий Хилендарски е роден в Самоковската епархия. Данни за него имаме от заглавието на неговия труд, във втория предговор – като те са кратки и лаконични. В послеслова също има биографични данни, които са попълни и описателни. От тях разбираме, че Паисий е не само хилендарски монах, но и проигумен на манастира. Научаваме и за родствената му връзка с друг монах – Лаврентий. Последното може да не изглежда съществено сведение относно задачата на тази разработка, но изследователите на тази база правят предположение за родство с друг българин родолюбец – хаджи Вълчо (ктитор на параклиса „Св. Иван Рилски“ в Хилендарския манастир; неговият образ е изписан там през 1757 г.). Паисий не е откъсал напълно от живота на българите извън стените на манастира, а се опитва със собствени сили да свър-

же тези два свята. Обяснена е и чисто формалната причина за напускането на Хилендарския манастир и отиването на Паисий в Зографския – неразбирателство с другите братя; действие, довело до обогатяването на неговата представа за българската история и до успешното ѝ завършване. Другите достоверни източници за биографията на хилендарския монах са: препоръчано писмо от манастира в Сремски Карловци (Австрия), описващо причината за пътуването му дотам (получаване на наследство от починал брат монах), данните от Хилендарската и Зографската кондика. В кондиките с голяма доза правдивост могат да се направят справки за Паисий и неговите братя, като въз основа на жителството на х. Вълчо в Банско, може да се счете, че и самият Паисий е от там. Неговата будност и иновативността му могат да се съот-



**АКО СПИСАНИЕТО
ВИ ХАРЕСВА, МОЛЯ
ПОМОГНЕТЕ!**



несат със средата, в която е израстнал с процъфтяващи производство и търговия. Това би породило връзки с много различни хора, както вътре в така и извън Османската империя. Повечето възрожденски дейци, в това число и Спиридон Йеросимонах от Габрово, произхождат от селища със силно развит стопански живот и впоследствие там се формират новите обществени слоеве. През 1765 г. Паисий посещава гр. Котел, където се среща със Софроний Врачански, първият преписвач на неговата „История“. Данни за това събитие има в „Житие и страдание грешнаго Софрония“. Сведения за втория препис и за пътуването му до Самоков имаме от автора поп Алекси Велкович Попович в труда му от 1771 г.

Причините за това, първите ръкописни български истории да бъдат написани от монаси, могат да бъдат резюмирани по следния начин: 1) тяхната висока грамотност, 2) богатите библиотеки на манастирите, 3) възможността за пътувания в границите на Османската империя. Тези три характеристики са неотменима част, но те могат да бъдат допълнени и с второстепенни фактори като произход, ниво на образование (различно за Паисий Хилендарски и Спиридон Йеросимонах), личностни нагласи и мироглед.

Библиография:

1. Българската възрожденска интелигенция. (Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни...). Енциклопедия. С., ДИ „Д-р Петър Берон“, 1988, с 489-90/ 606
2. Генчев, Н., Българската култура XV – XIX век. Лекции, С., Университетско издателство „Климент Охридски“, 1988
3. Енциклопедия на българската възрожденска литература. В.Т., Абагар, 1996, с 528-531
4. История на България. Том 5. Българско възраждане XVIII- средата на XIX в. Изданието е посветено на 1300-годишнината от създаването на българската държава, С., Издателство на Българската академия на науките, 1985, с 127- 149
5. Спиридон Йеросхимонах, История во кратце о болгарском народе словенском 1792. Юбилейно издание, посветено на 200-годишнината от създаването ѝ, С., Издателство ГАЛ-ИКО, 1992
6. Тодев, Ил., Кой кой е сред българите XV-XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество. С., ИК Анубис, 2000, с 202/ 252-253
7. Тодорова, О., Православната църква и българите XV – XVIII век, С., Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1997
8. Христов, Хр., Паисий Хилендарски. Неговото време, жизнен път и дело, С., Издателство „Наука и изкуство“, 1972